

Az oktatástervezés hiátusa, avagy Timár János elfeledett öröksége

Száz éve született és tíz éve halt meg Timár János (1921–2011). Ebben az írásban szellemi örökségét szeretném felidézni. A visszatekintést az életpálya rövid bemutatásával érdemes kezdeni. Békéscsabáról indult életútja. Felsőkereskedelmi iskolában érettségizett, majd, mint írta:

„Ifjúságomat a 20. század legszörnyűbb tragédiája, a második világháború és a zsidóüldözés zárta le.” (Timár [2005] 9. o.)

1942-ben munkaszolgálatra vitték, ahonnan 1944 végén megszökött, a fővárosban bujkálva érte a felszabadulás. Szülei a holokauszt áldozatai lettek. A felszabadulás után belépett a kommunista pártba, amit így indokolt:

„[Ú]gy éreztem, részt kell vállalnom egy emberibb és tisztességesebb társadalom felépítésben.” (Timár [2005] 4. o.)

Hamarosan a földműves-szövetkezeti központba került a fővárosba, Veres Péter mellett dolgozott, majd 1949-ben Erdei Ferenc földművelési minisztériumában a mezőgazdasági szakoktatás irányítását látta el. Hamar szembesült a korszak hullámvasútjával: 1952-ben „a szocializmusellenes cselekedetek” vádjá alól ugyan felmentve, de „a vezetésben elkövetett módszerbeli hibák” miatt – káderlapja szerint osztályidegenként – áthelyezték egy vállalathoz segédkönyvelőnek. Az enyhülés után, 1959-ben a Közgazdaságtudományi Intézetbe került, ahol elkötelezte magát a munkaerő- és az oktatástervezés, valamint az ehhez kapcsolódó oktatáspolitikai-kutatás és -formálás mellett. 1960-ban az Országos Tervhivatalba hívták, ahol a távlati foglalkoztatáspolitikai stratégia kidolgozásával kezdett foglalkozni, majd 1969-től a munkaerő és életszínvonal távlati tervezési bizottságában tevékenykedett. Timár annak a közgazdász-generációnak egyik jelentős képviselője volt, amelynek tagjai az Országos Tervhivatalban s annak vonzáskörében váltak meghatározó kutatóvá vagy szakpolitikussá – mint többek között Jánossy Ferenc, Kovács János, Ehrlich Éva vagy Hetényi István.

1974-ben került a közgazdasági egyetem munkatudományi tanszékének élére, de nem előzmény nélkül, mert 1970-ben már az MTA Munkatudományi Bizottságának elnöki

tisztét töltötte be. A következő másfél évtizedet a tanszék és a munkagazdaságtan-oktatás fejlesztése mellett nemzetközi szakértői munkák töltötték ki. Közben a hazai oktatáspolitikai egyik kiemelkedő kutatójává vált, amiről számos, máig idézett publikációja tanúskodik. Sikeres egyetemi műhelyteremtő munkájának eredményeként tanszékén olyan kutatók nőttek fel, akik a munka- és oktatás-gazdaságtan széles körben elismert szakembereivé váltak. 1987-ben köszönt le a tanszékvezetői posztról, de munkássága töretlenül folytatódott. 1988-ban lett az MTA doktora, és több nagy hatású könyve és publikációja jelent meg haláláig. Ilyen például a *Hatalom és döntésképtelenség* (Timár [1989]) vagy a *Munkaerő-kereslet és -kínálat, 1995–2010* (*MüM-Világbank* [1996]). 2001-ben jelent meg e sorok írójával közös munkája, a *Tudásgyár vagy papírgyár?* című könyv (Polónyi–Timár [2001]), amelyet számos további közös publikációjuk követett. 2005-ben látott napvilágot Timár János Életregénye (Timár [2005]), s szinte haláláig minden évben közölt néhány oktatáspolitikai tárgyú cikket vagy publicisztikát.

Vajon hogyan nézné napjaink oktatáspolitikáját Timár mint az oktatástervezés egyik meghatározó szakértője és az oktatáspolitikai elmélyült kutatója?

Nyilvánvalóan azonnal átlátta volna, hogy a Széll Kálmán-tervek¹ vagy a felsőoktatás-fejlesztési elképzelések (EMMI [2016]) nem hosszú távú munkaerőpiaci prognózisokra épülő oktatási tervek, kritikák és célok alapján fogalmazódtak meg, hanem, mint ismert könyvében írta:

„...az oktatástervezés megrekedt az '50-es évek munkaerő-elosztó funkciójának megfelelő felvételikerszám-tervezés körében.” (Timár [1989] 158. o.)

Szó sincs hosszú távú tervekről, hanem az 50-es évek ágazati lobbijainak működéséhez hasonlóan a Kereskedelmi és Iparkamara rövid távú igényeit kiszolgáló oktatáspolitikai rögtönzést látunk.

Timár örök fájdalma volt, hogy a rendszerváltást követően nálunk nem ismerték fel a prognózisok jelentőségét, miközben

„a fejlett tőkésállamokban és a nemzetközi szervezetekben a nagy horderejű döntések előkészítésében növekvő szerepe van a távlati prognózisokra épülő stratégiai tervezésnek” (*MüM-Világbank* [1996] 5. o.).

Ebben a szellemben készült Timár János vezetésével egy hosszú távú munkaerő-prognózis az 1990-es évek elején. Előszava – munkaügyi és oktatási államtitkárok aláírásával – leírta, hogy miről is szólt a munka.

„A fejlett demokráciák bonyolult gazdasági és társadalmi folyamatainak szabályozása a parlamentek, illetve a kormányok ismétlődő állásfoglalásait és döntéseit igényli. A jó kormányzás előfeltétele a döntéseket kifejező törvények és határozatok tudományos és gyakorlati ismeretekre alapozott előkészítése. (...) a fejlett demokráciákban egyre gyakoribb, hogy a nagyobb jelentőségű döntések előkészítésének alapját képező prognózisok és a stratégiai tervezés dokumentumait (...) nyilvánosságra hozzák. Ilyen »dokumentum«

¹ https://2010-2014.kormany.hu/download/4/d1/20000/Szell_Kalmán_Terv.pdf, [https://2010-2014.kormany.hu/download/3/e8/80000/1-A_következő_lépés_\(SzKT_20\).pdf](https://2010-2014.kormany.hu/download/3/e8/80000/1-A_következő_lépés_(SzKT_20).pdf).

ez a kiadvány is, amely az 1995–2010 közötti időszakot átfogó, a foglalkoztatás- és az oktatáspolitikai megalapozását szolgáló munkaerő-prognosztizálás eredményeit foglalja össze. (...) A dokumentum tehát nem a foglalkoztatáspolitikai és az oktatáspolitikai által teljesítendő »tervmutatókat« tartalmazza; nem arról szól, hogy mi legyen. (...) A dokumentum egyfelől a foglalkoztatáspolitikai és az oktatáspolitikai mozgásteréről ad tájékoztatást, másfelől irányt mutat a foglalkoztatáspolitikai és az oktatáspolitikai számára, hogy milyen változtatások szükségesek ahhoz, hogy hatékonyabban szolgálják a társadalmi és gazdasági fejlődést.” (*MM-Világbank* [1996] 3–4. o.)

Ilyen, a széles nyilvánosság elé tárt és a kormányzat által is elfogadott hosszú távú terv azóta sem készült. Hiányoztak és hiányoznak a hosszú távú munkaerőpiaci prognózisok. A hiátusnak alapvetően két oka van. Részint a politika érdektelensége, mivel a politika a gazdaság rövid távú igényeinek a rabja és kiszolgálója. Részint a hazai kutatók egy része hosszú ideig úgy gondolta, hogy a munkaerőpiac elegendő visszajelzést ad mind az oktatási keresletnek, mind a gazdaságnak – így nincs szükség ilyen prognózisokra. Ugyan a 2000-es évek elejétől rendszeresen készítettek rövid távú munkaerőpiaci prognózisokat (a foglalkoztatási szolgálat, illetve újabban a KSH), ezek azonban nem pótolták az előzőekben említetteket. Annak ellenére, hogy mind a munkagazdászok, mind a szakpolitikusok hosszú ideig lehetetlennek és feleslegesnek tartották a hosszú távú munkaerő-prognózisok kidolgozását, 2010 elején az egyik központi fejlesztési program keretében – az ellenzők egy részének közreműködésével – tíz ágazatra és kétszáz foglalkozási csoportra közép- és hosszú távra készült ilyen (lásd erről *Bakó és szerzőtársai* [2013]). De jól láthatóan a kormányzatot nem érdekelte a prognózis. Így azután nem igazán csoda, hogy gyorsan feledésbe merült. Pedig, mint egy tanulmány rámutatott:

„A munkapiaci előrejelzések s ezen belül a kvantitatív módszerek jelentősége az elmúlt évtizedekben – ha nem is töretlen fejlődés nyomán, de – felértékelődött. Mind több ország indítja el rendszeres előrejelzési tevékenységét.” (*Gács-Bíró* [2013] 161. o.)

Timár Jánost a munkagazdasági szakma feledésre ítélte (s munkáit alig idézték), mert megkérdőjelezte vezető kutatóinak és intézetének kutatási irányát (lásd például *Polónyi-Timár* [2004]). Ugyanakkor az oktatáskutatás területén máig hivatkozott szerző. Pedig ott is igen sok támadás érte a felsőoktatási túlképzés kutatása miatt. Annak ellenére, hogy ez reális veszély volt az akkori úgynevezett duális² felsőoktatás esetében. Jelen sorok írójának Timár Jánossal közös könyve – a már említett Tudásgyár vagy papírgyár? – a tömegesülő felsőoktatás társadalmi, gazdasági problémáira, ellentmondásaira hívta fel a figyelmet.

Ez a talán nem véletlenül a mai napig igen magas idézettségű könyv a túlképzésen túl két másik, lényegében napjainkig élő problémára is rávilágított: az alacsony pedagógusjévedelmekre és az abból eredő súlyos problémákra, valamint az oktatáspolitikai professzionalizálódásának hiányára. A fő mondanivalója természetesen az oktatástervezés hiánya és a túlképzés volt. Az akkori hazai felsőoktatás szűk szakképzést nyújtó rendszer volt, amely a tömeges képzéssel valóban nem egyeztethető össze. A 2005-ben bevezetett kétszintű képzés azonban – amelynek hatását akkor még nem láttuk

² A duális jelző itt a két elkülönülő – a főiskola és az egyetemi – képzést jelenti.

előre – megoldja a tömegképzés és a gazdaság igényeinek összehangolódását. Az alapképzés széles előszakképző jellege miatt (ha tényleg olyan) a végzettek elhelyezkedése rugalmasabb, és az esetleges inkongruencia korrigálható (a mesterképzéssel). A mai kétszintű felsőoktatás – különösen azáltal, hogy kiegészült a rövid idejű felsőoktatási szakképzéssel, ami szintén Timár szívügye volt – sokkal inkább alkalmas a nagy tömegben diplomaszerezést ambicionáló fiatalok törekvéseinek és a gazdaság keresletének összehangolására, mint a korábbi szűk szakképző felsőoktatás (lásd erről *Polónyi* [2013a]).

A többszintű felsőoktatás, valamint a megállíthatatlanul folytatódó expanzió azonban, amely a felsőoktatás általánossá válása felé mutat (*Polónyi* [2021]), nem teszi feleslegessé a hosszú távú munkaerőpiaci prognózisokat és az oktatástervezést. Ezek olyan előrejelzések – amelyek természetesen a gyorsan változó gazdaság nyomán folyamatosan elavulnak, ezért újra és újra aktualizálni kell őket –, amelyek mind a felsőoktatásba törekvő egyének számára, mind a felsőoktatási intézmények számára, sőt a munkaadók számára is mintegy szélászlóként mutatják az irányt, segítik a döntéseket.

Timár nyilvánvalóan felismerte volna az oktatás tömegesedésének, az iskolázottság növekedésének a társadalmi következményeit, előnyeit, hatását a demokráciára. Látva az elmúlt időszak kormányzati döntéseinek hatásait, világosan azonosította volna a növekvő iskolázottság szükségszerűségét. Egyetértett Fukuyamával:

„A gazdasági fejlettség, a műveltségi szint és a demokrácia közötti erős kapcsolat világosan érzékelhető.” (*Fukuyama* [1994] 167. o.)

A rendszerváltás előtt és után a munkaerő- és az oktatástervezést a magyar társadalomtudományi értelmiség nem jelentéktelen része kommunista maradványnak tekintette. Ezt Timár így értelmezte:

„[A] változásokat kísérő és egyre erőteljesebb reformretorikában a piac versus tervgazdálkodásnak a gazdaságra kétségtelenül érvényes jelszava – egyebek között közgazdasági fogalmaink tisztázatlansága és zavarai miatt – gyakran a piac versus tervezés tévesen megfogalmazott ellentétéként jelenik meg.” (*Timár* [1989] 129. o.)

Leírtam már korábban egyszer, de újra ide kívánczok:

„Timár János alig vitatható érdeme – bár sok oktatáskutató és szociológus szemében személyes bűne –, hogy megteremtette s továbbfejlesztette a hazai oktatástervezés elméletét és gyakorlatát. Különösen hangsúlyozni kell, hogy felismerte a megszűnt munkaerő- és oktatástervezés helyébe kívánczó prognóziskészítés szükségességét. Sokak szemében ő volt a kommunista, szocialista tervezés »sötét« képviselője, s csak kevesen – szűkebb munkatársi köre, ismerősei – tudták, hogy egy európai oktató és kutató volt, aki a közpolitikai tevékenységét sikerrel kapcsolta össze a tudományos, illetve professzionális igényességgel és a korrekt, átlátható vitakultúrával.” (*Polónyi* [2013b] 310. o.)

Álljon itt Életregényének egyik befejező gondolata:

„...amit most követni igyekszem, a francia forradalom »egyenlőség és testvériség« eszméitől a polgári demokrácia és a szocializmus, valamint az egyéni szabadság összekapcsolásáig vezetett el.” (*Timár* [2005] 277–278. o.)

Hivatkozások

- BAKÓ TAMÁS–CSERES–GERGELY ZSOMBOR–GALASI PÉTER [2013]: Az MTA KRTK KTI munkaerő-piaci előrejelző rendszere. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf. 2. sz. 117–133. o.
- EMMI [2016]: Fokozatváltás a felsőoktatásban. Középtávú szakpolitikai stratégia. Cselekvési Terv, 2016–2020. Emberi Erőforrások Minisztériuma.
- FUKUYAMA, F. [1994]: A történelem vége és az utolsó ember. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- GÁCS JÁNOS–BÍRÓ ANIKÓ [2013]: A munkaerő-piaci előrejelzések nemzetközi gyakorlata. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf. 2. sz. 134–163. o.
- MŰM–VILÁGBANK [1996]: Munkaerő-kereslet és -kínálat, 1995–2010. (Szakmai vezető: *Timár János*, Szerkesztő: *Gállos János*.) Munkaügyi Minisztérium–Világbank, Emberi Erőforrás-fejlesztési Program, Budapest.
- POLÓNYI ISTVÁN [2013a]: Az aranykor vége – bezárnak-e a papírgyárak? Gondolat Kiadó, Budapest.
- POLÓNYI ISTVÁN [2013b]: Tervvágatok, terválmok. *Educatio*, 22. évf. 3. sz. 304–317. o.
- POLÓNYI ISTVÁN [2021]: Iskolázottsági verseny és humán erőforrások a 21. század közepén. Gondolat Kiadó, Budapest.
- POLÓNYI ISTVÁN–TIMÁR JÁNOS [2001]: Tudásgyár vagy papírgyár? Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- POLÓNYI ISTVÁN–TIMÁR JÁNOS [2004]: Munkaerőpiac és oktatáspolitikai Magyarország a rendszerváltás után. Van-e élet a munkagazdaságtani főáramon kívül? *Közgazdasági Szemle*, 51. évf. 11. sz. 1065–1072. o.
- TIMÁR JÁNOS [1989]: Hatalom és döntésképtelenség. Az oktatáspolitikai és az oktatástervezés négy évtizede (1948–1988). *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- TIMÁR JÁNOS [2005]: Életregény. Szubjektív adalékok a 20. század objektív történelméhez. Noran Kiadó Kft., Budapest.

Polónyi István